

**TULEVAISUUTEEN LIITTYVÄT DISKURSSIT TALVISO-
DAN AIKAISSA KIRJEENVAIHDOS**

Tuula Tapaila
Kandidaatintutkielma
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden
laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Tuula Tapaila	
Työn nimi Tulevaisuuteen liittyvät diskurssit talvisodan aikaisessa kirjeenvaihdossa	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Toukokuu 2023	Sivumäärä 22
Tiivistelmä <p>Tutkielmassa tarkastellaan tulevaisuuteen liittyviä diskursseja talvisodan aikaisessa kirjeenvaihdossa. Tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisin kielellisin valinnoin tulevaisuudesta kirjeissä kirjoitetaan ja millaisia diskursseja kirjeistä voidaan näiden valintojen perusteella erottaa. Tutkielman tutkimuskysymys on: Millaisia tulevaisuuteen liittyviä diskursseja tutkittavassa kirjeenvaihdossa esiintyy? Varsinaisen tutkimuskysymyksen lisäksi tutkielmassa pohditaan, millaisia tehtäviä esiintyvillä diskursseilla kontekstissaan on, ja millaiset seikat ovat voineet vaikuttaa tiettyjen diskurssien valintaan.</p> <p>Tutkielman teoreettisena viitekehystenä toimivat diskurssintutkimus sekä kirjeenvaihtoon ja sota-ajan kirjeisiin liittyvä teoriakirjallisuus. Tutkimusaineisto käsittää yhden avioparin talvisodan aikaisen kirjeenvaihdon, ja sitä analysoidaan diskurssianalyttisin menetelmin. Aineistosta on ensin eroteltu kaikki tulevaa aikaa koskevat tekstikohdat, jotka on edelleen kategorisoitu sen perusteella, miten kirjoittajat niissä suhtautuvat tulevaisuuteen. Aineisto on julkaisematon ja saatu tutkimuskäyttöön kirjoittajien omaisilta.</p> <p>Aineistosta nousee esiin kolme päädiskurssia: elämän jatkuvuuden diskurssi, epävarmuuden diskurssi sekä uskon diskurssi. Elämän jatkuvuuden diskurssissa tulevaisuus on itsestään selvä eikä siihen kiinnitetä huomiota. Epävarmuuden diskurssi esittää tulevaisuuden epävarmana, mutta yhdistyy usein toivoon paremmasta. Uskon diskurssissa korostuu luottavaisuus omaan ja kansakunnan tulevaisuuteen. Diskurssien toteuttamat tehtävät liittyvät käytännön asioiden hoitoon, normaalin elämän ja kirjoittajien välisen suhteen ylläpitämiseen, taistelutahdon ja mielialan kohottamiseen sekä erilaisten identiteettien ja narratiivien esittämiseen. Diskurssien valintaan ovat voineet vaikuttaa muun muassa sota-ajan kirjoittamisen tavat ja ohjeistukset, sensuuri ja itsesensuuri, ajalle tyyppilliset kulttuuriset narratiivit sekä kirjeen vastaanottajan odotusten ja reaktioiden ennakointi.</p>	
Asiasanat: diskurssintutkimus, kirjetutkimus, sota-ajan kirjeet, tulevaisuus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	3
2.1	Kirjetutkimus	3
2.2	Sota-ajan kirjeet	4
2.3	Diskurssintutkimus.....	5
2.4	Aiempi tutkimus	6
3	AINEISTO JA MENETELMÄ	7
3.1	Aineisto.....	7
3.2	Tutkimusetiikka ja tutkijan rooli.....	8
3.3	Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi.....	8
4	ANALYYSI	10
4.1	Elämän jatkuvuuden diskurssi	10
4.2	Epävarmuuden diskurssi.....	12
4.3	Uskon diskurssi.....	14
5	PÄÄTÄNTÖ.....	18
	LÄHTEET	21

1 JOHDANTO

Tutkielmani aiheena ovat tulevaisuutta koskevat diskurssit erään avioparin talvisodan aikaisessa kirjeenvaihdossa. Tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaisin kielellisin valinnoin tulevaisuudesta kirjeissä kirjoitetaan ja millaisia diskursseja kirjeenvaihdosta voidaan niiden perusteella erottaa.

Kun sota syttyi vuonna 1939 erottaen perheenjäsenet ja läheiset toisistaan, nousi kirjeenvaihto ainoaksi tavaksi hoitaa asioita rintaman ja kodin välillä sekä ylläpitää ja rakentaa kirjoittajien välisiä suhteita. Kirjeiden ja pakettien määrä kasvoi niin paljon, että niitä kuljettamaan perustettiin kenttäposti, joka kuljetti lähetyksiä ilmaiseksi. On arvioitu, että sotavuosien 1939–1945 aikana kenttäposti kuljetti jopa miljardi lähetystä. (Metsberg 2015: 30; Taskinen 2015: 13.) Oma aineistoni käsittää 39 kirjelähetystä, joista 22 on kirjoitettu rintamalta kotiin ja 17 kotoa rintamalle. Kirjeenvaihto on sukulaisteni kirjoittama, ja sitä on säilytetty suvussani muistona. Olen saanut aineiston käyttööni kirjoittajien omaisilta.

Koska sotavuodet olivat äärimmäisen epävarmaa aikaa, kiinnostuin siitä, miten tulevaisuutta käsitellään aikalaisten kirjeissä vai käsitelläänkö sitä lainkaan. Kertovatko kirjoittajat esimerkiksi huolistaan vai suhtautuvatko he luottavaisesti tulevaisuuteen? On muistettava, että kirjeet voivat paljastaa kirjoittajiensa ajatuksia ja tunteita vain siinä määrin kuin kirjoittajat haluavat niitä vastaanottajalle paljastaa (Hagelstam 2011: 320–321). En siis voi tietää, mitä kirjoittajat tulevaisuudesta todellisuudessa ajattelevat, mutta voin tarkastella sitä, millaisena he ovat valinneet sen esittää.

Tulevaisuus on abstrakti ja monitulkintainen käsite. Se voi tarkoittaa jotakin pian tapahtuvaa, eli lähitulevaisuutta, mutta myös jotakin kaukaisempaa. Kielitoimiston sanakirjan (KS s.v. *tulevaisuus*) määritelmän mukaan tulevaisuus tarkoittaa 'edessä olevaa, tulevaa aikaa, vastaisuutta'. Puhehetkeen suhteutettuna tuleva taas tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että puheen kohteena olevan tilanteen tapahtuma-aika sijoittuu puhehetkeä myöhemmäksi (VISK § 1543). Tulevaisuudentutkimuksessa ajatellaan, että ihmiseen vaikuttavat samanaikaisesti menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden ajalliset tasot, jotka ovat keskenään jatkuvassa vuorovaikutuksessa (Mäkelä, Karjalainen & Parkkinen 2022: 299). Ihminen siis peilaa omaa mahdollista tulevaisuuttaan myös suhteessa menneeseen aikaan ja nykyhetkeen. Sota-ajan kirjeissä kokemuksia

kuvataan nykyhetken ja lähimenneisyyden perspektiivistä, sillä sodan epävarmuuden vuoksi kirjoittajilla ei ollut tietoa esimerkiksi sodan päättymisestä tai omasta tulevaisuudestaan (Taskinen 2015: 28). Näiden tietojen valossa olen tutkielmassani rajannut tulevaisuuden käsittämään kaiken tulevassa ajassa tapahtuvan eli myös lähitulevaisuuden.

Tutkielmani innoittajana toimii halu tarkastella sota-aikaa yksittäisten ihmisten kielenkäytön näkökulmasta. Yksittäisten ihmisten kokemukset ovat osa kokonaisuutta, ja uskon, että niitä laajasti tutkimalla on lopulta mahdollista tehdä yleistettävämpiä päätelmiä aikalaisten tavoista merkityksellistää maailmaa. Tavallinen ihminen katsoi ja koki sotaa eri tavalla kuin sodanjohto tai joukkoviestimet – sota-ajan kirjeet mahdollistavat katsannon tästä näkökulmasta (Tikka, Taskinen & Nurmi 2015: 8).

Sota-ajan kirjeitä on Suomessa tutkittu diskurssintutkimuksen keinoin erityisesti historiassa ja etnologiassa, mutta kielitieteen puolella vasta vähän, joten tutkielmallani haluan olla osaltani lisäämässä sota-ajan kirjeiden kielitieteellistä tutkimusta. Monitieteisenä tutkimusmenetelmänä diskurssintutkimus soveltuu tutkielmaani hyvin, sillä sen avulla on mahdollista paitsi tutkia kirjoittajien kielellisiä valintoja, myös saada tietoa kielen avulla rakentuvista merkityksistä sekä siitä sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta, jossa nämä merkitykset ovat syntyneet.

Tutkielmani tutkimuskysymys on: Millaisia tulevaisuuteen liittyviä diskursseja tutkittavassa kirjeenvaihdossa esiintyy? Koska diskursseja tutkittaessa huomio kiinnittyy kielellisten seikkojen lisäksi aina myös siihen, mitä kielellä tietyssä tilanteessa tehdään, pohdin tutkielmani analyysissä ja päätännössä myös sitä, millaista tehtävää valitut diskurssit kontekstissaan toteuttavat ja millaiset seikat ovat voineet vaikuttaa diskurssien valintaan.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Kirjetutkimus

Kirjeet ovat monipuolisia tutkimusaineistoja, jotka mahdollistavat yksittäisten ihmisten kokemusten tarkastelun. Koska kirjeiden kirjoittamisen tavat ja normit ovat vaihdelleet eri aikoina, on syytä tiedostaa kirjeaineistojen muuntuvuus – se, että ne näytetään niiden lukijoille eri tavoin ajasta ja tilanteesta riippuen (Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011: 13). Muuntuvan luonteen vuoksi kirjeistä tehtyjä tulkintoja ei voi rajoittaa yhteen kirjaimelliseen tulkintaan, vaan on huomioitava myös kirjeiden syntykonteksti ja tavoitteet (mts. 13).

Siinä missä yksittäisiä kirjeitä voidaan kirjoittaa ja lukea kertaluontoisesti, kirjeenvaihto puolestaan on jatkuvaa dialogista toimintaa (Stanley 2004: 209). Stanley (2004: 213) mukaan kirjeenvaihto ei kuitenkaan vastaa keskustelua, sillä kirjoitettu kieli eroaa monin tavoin puhutusta ja kirjeenvaihdossa dialogi keskeytyy aina kirjoitus- ja lukuajankohtien välissä. Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen ja Vehkalahti (2011: 20–21) arvioivat, että tämä ajallinen viive voi saada kirjoittajat ennakoimaan toistensa reaktioita. Reaktioiden ennakointi vaikuttaa paitsi kirjeen sisältöön ja tyyliin, myös kirjoittajan itsensä ajattelutapaan ja ymmärrykseen (Hagelstam 2011: 302). Kuten tutkielmani johdannossa olen maininnut, kirjeet eivät sellaisenaan paljasta totuutta, vaan ne ovat luonteeltaan representatiivisia, eli paitsi esityksiä todellisuudesta myös edustuksia kirjoittajien välisistä suhteista sekä heistä itsestään (Lahtinen ym. 2011: 22).

2.2 Sota-ajan kirjeet

Sotavuosina 1939–1945 suomalaiset kirjoittivat paljon. Kun kirjeenvaihto oli käytännössä ainoa keino ylläpitää suhteita ja hoitaa asioita sekä rintamalta että kotoa käsin, kirjeiden kautta kerrottiin kuulumisia ja annettiin ohjeita. Kirjeiden avulla hoidettiin paitsi käytännön asioita myös luotiin läheisyyttä ja jatkuvuutta ihmissuhteisiin, kun kohtaaminen ei muutoin ollut mahdollista. Kirjoittaminen toimi rintamalla myös harastuksena ja ajanviettotapana. (Taskinen 2015: 16–17.)

Sota-ajan kirjeitä tutkineet Taskinen (2015: 18) ja Hagelstam (2011: 311) korostavat kirjeiden symbolista arvoa – epävarmassa tilanteessa kirjeet edustivat kirjoittajilleen normaalin elämän jatkumista. Sotilaat kirjoittivat säilyttääkseen yhteyden menneisyyteensä ja aiempaan identiteettiinsä (Lyons 2013: 74). Ihmisiä myös kehoitettiin kirjoittamaan, sillä kirjeiden katsottiin ylläpitävän mielialaa ja taistelutahtoa (Hagelstam 2011: 304). Ensimmäisen maailmansodan sotilaiden kirjoittamista tutkinut Lyons (2013: 86) kiteyttää, että kirjeissä tärkeintä oli niiden olemassaolo, sillä ne olivat kirjaimellisesti ”merkkejä elämästä” (*“a sign of life”*), ja niiden puuttuminen olisi ollut paljon pahempaa.

Kun kirjeet siis itsessään olivat arvokkaita, ei ollut suurta merkitystä, mitä niihin kirjoitettiin, ja kirjeet ovatkin pääosin arkista kommunikointia (Taskinen 2015: 18). Rintamakirjeitä väitöskirjassaan tutkineen Erkka Pehkosen (2013: 74) kuvailema rakenne on yksinkertainen: tervehdysten lisäksi kirjeissä annetaan selvitykset siitä, milloin edellinen kirje tai paketti on saapunut, kerrotaan kuulumiset ja kertomukset elämästä, annetaan ohjeita kotiin, kerrotaan ikävästä sekä esitetään lopuksi erilaisia pyyntöjä ja lähetetään terveisiä kotiin.

Lähetettyjen kirjeiden sisältöä sekä talvi- että jatkosodan aikana tarkisti sensuuritoimisto. Sensuurin avulla valvottiin, ettei postin mukana kulkenut mitään sellaista tietoa, joka voisi olla viholliselle hyödyllistä (Metsberg 2015: 38). Sotilaille annettiin ohjeita kirjeiden sisällöstä – esimerkiksi joukkojen sijainneista, taisteluista tai miesvahvuudesta ei saanut kirjoittaa. Kirjeiden tuli olla asiallisia, rohkaisevia ja luottavaisia, eikä valittaminen ollut sopivaa. (Metsberg 2015: 40; Hagelstam 2011: 305.) Jatkosodan aikaan myös kotoa rintamalle kirjoittavat saivat lehtien välityksellä ohjeita siitä, millaisia kirjeiden tulisi olla. Kotirintamalle annettiin ohjeeksi kirjoittaa iloisia, mielialaa korkealla pitäviä kirjeitä, joissa ei valiteta turhasta. (Hagelstam 2011: 305.)

Kirjeiden sisältöön on voinut vaikuttaa tietoisuus sensuurista (Tikka ym. 2015: 7), mutta toisaalta myös kirjoittajien itsesensuuri. Kirjeenvaihtoon kuuluu vastaanottajan odotusten ja reaktioiden huomioon ottaminen, ja kun kirjoittamisen taustalla on halu ylläpitää suhteita ja normaalin elämän jatkuvuutta, on luonnollista välttää sellaisista asioista kertomista, jotka voisivat aiheuttaa huolta vastaanottajassa (Hagelstam 2011: 309; Taskinen 2015: 47).

2.3 Diskurssintutkimus

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii diskurssintutkimus, jossa kielen lisäksi tutkitaan sen avulla tietyssä tilanteessa muodostettuja merkityksiä. Diskurssintutkimus on monitieteistä toimintaa, ei vain kielentutkimusta. Sen taustalla on ajatus siitä, että kielen avulla ihmiset vaikuttavat maailmaan ja toisiinsa, ja siten kieli on yksi sosiaalisen toiminnan muoto. (Fairclough 1992: 63, 74.) Diskurssintutkimuksessa olennaista on, miten ja mitä kielellä tietyissä tilanteissa tehdään (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 14). Suuntauksen kielikäsitys on funktionaalinen, eli kielellisten merkitysten nähdään syntyvän vuorovaikutuksessa ja tilannesidonnaisesti sekä vaihtelevan tilanteen mukaan (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 19).

Fairclough (1992: 74–75) esittää, että kieli palvelee aina jotakin tehtävää, ja kielellä muoto ja merkitys yhdistyvät. Merkitykset voivat olla myös päällekkäisiä ja keskenään ristiriitaisia. Käytetty kieli vaikuttaa sekä kohteena olevaan asiaan että puhujan ja kuulijan välisiin suhteisiin, mutta myös vallitseva tilanne vaikuttaa siihen, miten kieltä käytetään (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 15). Tietty tapa puhua tulevaisuudesta sota-ajan kirjeissä voi siis vaikuttaa siihen, millaiseksi ymmärrys tulevaisuudesta kirjoittajien välillä rakentuu, ja toisaalta taas tavat puhua tulevaisuudesta voivat olla tietynlaisia esimerkiksi korkean mielialan ylläpitämiseksi tai sensuuripelon vuoksi.

Diskurssintutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä on *diskurssi*. Diskurssin käsite on monimerkityksinen. Pietikäisen ja Mäntynen (2019: 27–30) mukaan sillä voidaan yksinkertaisimmillaan viitata pelkästään keskusteluun, mutta myös mihin tahansa lausetta pidempään ja laajempaan kielenkäytön kokonaisuuteen. Gee (2005: 7) määrittelee diskurssin olevan alati muuttuva merkitysten kokonaisuus, johon käytetyn kielen lisäksi liittyy paljon muutakin – esimerkiksi ajatuksia, tekoja, vuorovaikutusta ja tunteita. Monikkomuodossa *diskursseilla* viitataan tiettyyn asiaan tai ilmiöön liittyviin kielenkäyttötapoihin, jotka ovat ajan saatossa rakentuneita, muokkaavat kohteena olevaa asiaa sekä ilmentävät erilaisia arvoja (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 35, 106). Tutkielmassani tarkastelen näitä kielenkäyttötapoja.

Diskurssit muovautuvat ja saavat rajansa sosiaalisten käytänteiden ohjaamina, mutta diskurssien kautta myös rakennetaan sosiaalisia käytänteitä. Diskurssit toimivat myös identiteetin rakentamisen ja ilmentämisen välineinä. (Fairclough 1992: 64.) Koska kieleen vaikuttavat sosiaaliset ja kulttuuriset normit ja arvot, jotka muuttuvat kielen muuttuessa, kieltä tutkimalla saadaan tietoa myös siitä ympäristöstä ja tilaneyhteydestä, jossa kieltä käytetään (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 17). Kielenkäyttötilanteesta käytetään nimitystä *konteksti*. Kielellä on tilanteinen merkitys, eli sen muoto saa tarkoituksensa aina tietyssä kontekstissa (Gee 2005: 57). On huomionarvoista, että samaan aikaan vaikuttaa useita päällekkäisiä konteksteja (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 41). Vaikka tutkielmassani aineistossa välitön kielenkäyttötilanne eli

tilannekonteksti on kirjeenvaihto, sitä on tarkasteltava samanaikaisesti myös laajemmassa sota-ajan yhteiskunnallisessa kontekstissa.

2.4 Aiempi tutkimus

Sota-ajan kirjeiden tutkimus on 2000-luvulta alkaen lisääntynyt, kun historian tutkimuksessa on kiinnostuttu myös yksilöiden kokemuksista (Tikka ym. 2015: 7). Suomessa sota-ajan kirjeitä on tutkittu etenkin historian ja etnologian tieteenaloilla. Tutkimusta ovat tehneet muun muassa Ilari Taskinen (2021), joka väitöskirjassaan tutkii sotilaiden sosiaalisia suhteita, sekä useita tutkimuksia sota-ajan kirjeistä kirjoittanut Sonja Hagelstam. Hagelstamin (2014) väitöskirja käsittelee kirjeenvaihdon merkityksiä sota-aikana. Erkki Pehkonen (2013) puolestaan tutkii väitöskirjassaan kirjeiden narratiivisia resursseja ja niissä rakentuvia identiteettejä. Sota-ajan kirjeistä on tehty myös useita pro gradu -tutkielmia.

Lingvististä tutkimusta sota-ajan kirjeistä on tehty Suomessa vasta vähän, mutta viime vuosina on julkaistu useita pro gradu -tutkielmia, joissa sota-ajan kirjeitä on käytetty lähdeaineistona. Esimerkiksi Piia Ahonen (2019) on tarkastellut tutkielmassaan kirjeiden affektiivisuutta ja Alina Ek (2017) puhuttelumuotoja. Diskurssintutkimusta sota-ajan kirjeistä ovat suomen kielen pro graduissa tehneet muun muassa kirjeenvaihdon ja kirjoittamisen diskursseja tutkinut Patrik Kivinen (2020) sekä uskollisuutta ja mustasukkaisuutta tutkinut Sara Silén (2019).

Tulevaisuutta sota-ajan kirjeissä ei ole vielä laajasti tutkittu. Julia Ketola (2015) kuitenkin tarkastelee historian pro gradussaan tulevaisuuden odotuksia jatkosodan aikaisissa kirjeenvaihdoissa. Ketolan tutkimuksessa tarkastellaan kahden eri perheen tulevaisuuden odotuksia sisällönanalyysin keinoin. Tutkielmassaan Ketola esittää ehdotuksen tutkimuksen laajentamisesta useampiin kirjekokoelmiin, jotta erilaisia tulevaisuuden odotuksia sota-ajan kirjeenvaihdossa voisi vertailla (Ketola 2015: 70). Oma tutkielmani sivuaa osaltaan Ketolan jatkotutkimusaihetta, sillä uskon tulevaisuuden diskurssien paljastavan jotakin myös kirjoittajien tulevaisuuden odotuksista.

3 AINEISTO JA MENETELMÄ

3.1 Aineisto

Tutkielmani taustalla on kirjeenvaihto, jota Hämeessä asuva pariskunta kävi sotien aikaan vuosina 1939–1944. Käytän pariskunnasta tutkielmassani pseudonyymeja *Anna* ja *Eino* vuosisadan alun yleisimpiä etunimiä mukaillen. Kirjeenvaihdon ensimmäinen säilynyt kirje on päivätty vuoden 1939 marraskuun loppuun ja viimeinen vuoden 1944 lokakuun loppuun. Kirjeenvaihto ei ole täydellinen, sillä osa kirjeistä on hukunut tai tuhoutunut. Vuodelta 1943 ei ole kirjeitä, sillä asemasodan vaiheessa pariskunnan mies ei ollut rintamalla. Tutkimani aineisto on yksityinen, julkaisematon ja kirjoittajien omaisten hallussa. Omaiset ovat antaneet aineiston tutkimuskäyttöni.

Koska koko kirjeenvaihto olisi yli 160 kirjeen kokonaisuudessaan liian laaja tarkasteltavaksi, olen rajannut aineistoni vain talvisodan aikaisiin kirjeisiin. Lisäksi rajauksen perusteena on ollut halu säilyttää kirjeiden vuorovaikutteisuus, sillä talvisodan ajalta on säilynyt enemmän kotoa rintamalle kirjoitettuja kirjeitä kuin jatkosodan ajalta. Aineistoni sisältää 22 rintamalta kotiin lähetettyä ja 17 kotoa rintamalle lähetettyä kirjettä. Ensimmäinen kirjeistä on päivätty 27.11.1939 ja viimeinen 30.5.1940. Osa kirjeistä on hyvin lyhyitä, lisäksi joissakin rintamalta lähetetyissä kirjeissä on isän lapselleen kirjoittamia kohtia.

Myös jatkosodan aikaisten kirjeiden tarkastelu olisi kiinnostavaa, sillä uskon, että tulevaisuudesta kirjoitetaan niissä eri tavalla kuin talvisodan kirjeissä, joissa sota on vasta alkanut. Kirjeiden poimiminen tarkasteluun sodan eri vaiheista olisi kuitenkin vaatinut tutkimukseen vertailevaa otetta, eikä se kandidaatintutkielman laajuuden huomioon ottaen ole mahdollista.

3.2 Tutkimusetiikka ja tutkijan rooli

Vaikka tutkimani kirjeenvaihdon kirjoittajat ovat jo kuolleet eikä tutkimuksesta voida ajatella koituvan haittaa heille, heidän läheisilleen tai muille kirjeissä mainituille henkilöille, on aineistoni kuitenkin alun perin yksityinen. Alkujaan yksityisiä aineistoja tutkittaessa on tärkeää aineiston tuottaneiden henkilöiden kunnioitus, joka tarkoittaa esimerkiksi monimerkityksellisyyden huomioimista aineistoa analysoitaessa (Pehkonen 2013: 39). Tätä periaatetta noudatan myös omassa tutkielmassani tuomalla avoimesti esiin tulkintoihini vaikuttaneet seikat sekä tulkinnalliset epäselvyydet. Vaikka kirjeiden sisältö antaa tutkijalle laajat tulkinnan rajat, tutkijalla ei ole pääsyä esimerkiksi kirjoittajien aiempiin keskusteluihin tai kirjemaailman ulkopuolisiin tapahtumiin (Lahtinen ym. 2011: 19, 22–23). Lisäksi on tiedostettava, että myös tutkija toimii diskursiivisten käytänteiden sisällä, ei niiden ulkopuolella (Fairclough 1992: 199).

En käytä kirjeissä esiintyvistä henkilöistä heidän oikeita nimiään, vaan kirjoitan heistä pseudonyymein. Pseudonymisointi antaa sekä kirjoittajille että kirjeissä mainituille henkilöille yksityisyydensuojaa, mutta toimii myös tutkijaa etäännyttävänä tekijänä. Vaikka en koe, että tulkintani olisivat minun ja kirjoittajien välisen sukulaisuuden vuoksi merkittävällä tavalla värittyneitä, on kuitenkin tärkeää tunnistaa tutkijapositioni. Kirjeiden kautta välittyvät elämäntarinat voivat sukulaisuuden vuoksi näyttäytyä minulle erilaisina, sillä kirjeiden ulkopuolelle jäävät tapahtumat ja henkilöt ovat minulle tutumpia kuin täysin ulkopuoliselle tutkijalle. Tutkielmassani analyysi ja päätelmät perustuvat kuitenkin vain kirjeiden paljastamaan tietoon, ei kirjemaailman ulkopuolisiin tekijöihin.

3.3 Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi

Tutkielmani teoreettisia lähtökohtia ohjaava diskurssintutkimus toimii myös analyysini menetelmänä. Diskurssianalyysi on laadullista tutkimusta, eli se pyrkii mitattavan tiedon sijaan tutkimuskohteensa syvälliseen ja kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen. Laadullinen tutkimus sopii ilmiöiden kuvaamiseen, tulkintaan ja määrittelyyn, ja erityisen hyvin se sopii ihmisten kokemuksen ja sosiaalisen toiminnan tarkasteluun. (Luodonpää-Manni, Hamunen & Konstenius 2020: 13–16.)

Fairclough (1992: 225) korostaa, ettei ole olemassa yhtä tapaa tehdä diskurssianalyysia, vaan menetelmät määräytyvät tutkimusongelman mukaisesti. Usein tutkijalla on mielessään alustava aihe, mutta vasta aineistoon tutustuminen kertoo, millaiset kielen ilmiöt juuri kyseisestä aineistosta nousevat esiin (Pälli & Lillqvist 2020: 389–390). Diskurssianalyysi alkaa aiheen valinnasta, teoriaan perehtymisestä sekä

metodisten ja aineiston valintaan liittyvien ratkaisujen tekemisestä, ja etenee aineiston analyysin ja päätelmien kautta tutkimuksen raportointiin. Nämä vaiheet eivät kuitenkaan etene järjestyksessä, vaan laadulliselle tutkimusprosessille on tyypillistä, että prosessin aikana palataan toistuvasti myös edeltäviin vaiheisiin. Siten tieto, tulkinta ja kokonaiskuva aineistosta rakentuvat spiraalimaisesti syventyen. Tätä tiedonmuodostamisen prosessia kutsutaan hermeneuttiseksi kehäksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 214–217.)

Diskurssianalyysissa analyysia tehdään kolmella eri tasolla: mikrotasolla analysoidaan tekstiä eli diskurssien kielellisiä piirteitä, makrotasolla diskursiivisia käytänteitä eli diskurssien tuottamista ja tulkintaa, sekä kolmannella tasolla sosiaalisia käytänteitä eli niitä konteksteja, joiden osia diskurssit ovat (Fairclough 1992: 231). Lingvistiksessä diskurssianalyysissa, jota oma analyysini edustaa, diskursseja lähestytään ensisijaisesti tekstin kielellisiä piirteitä tutkimalla (Gee 2005: 35). Keskityn siis erityisesti diskurssien tarkasteluun mikrotasolla. Lingvistinen diskurssianalyysi sopii tutkielmani menetelmäksi hyvin, sillä kirjaineistosta on mahdotonta erottaa kielen ulkopuolisia elementtejä, kuten kasvokkaiseen keskusteluun kuuluvia eleitä tai puheen taukoja.

Analyysissani olen ensin erotellut aineistosta lähiluvun avulla kaikki sellaiset tekstikohdat, joiden sisältö viittaa tulevaan, eli puhehetken kannalta myöhempään tapahtuma-aikaan. Analyysin tässä vaiheessa keskeiseksi kieliopilliseksi kategoriaksi nousevat tempukset, eli olen keskittynyt etsimään tekstistä sellaisia tempuksia, jotka kuvaavat menemätöntä aikaa (ks. VISK § 111). On kuitenkin tärkeää muistaa, että preesensmuotoiset tekstikohdat voivat saada myös tulevaan viittaavan merkityksen (VISK § 1544), joten jo analyysin tässä vaiheessa olen pohtinut myös merkityksiä, en vain ilmausten kielellistä muotoa.

Edellä mainitut tekstikohdat olen edelleen ryhmitellyt kategorioiksi keskittyen kielenpiirteistä erityisesti moduksiin, kuten siihen, kuinka toivottavana tai todennäköisenä kirjoittajat pitävät puheen kohteena olevia asioita (ks. VISK § 111) sekä siihen, miten kirjoittajat esittävät itsensä suhteessa kirjoitettuun. Näitä kategorioita toisiinsa yhdistelemällä olen päätenyt luvussa 4 esitelyihin tuloksiin. Prosessin kaikissa vaiheissa olen palannut tutkimaan teoriaa ja aineistoa uudelleen, sekä tarkentanut tutkimuskysymystäni aineistosta esiin nousseita seikkoja huomioiden.

Analyysissa nousi esiin useita diskursseja, joiden kautta kirjoittajat käsittelevät tulevaisuutta ja ilmentävät suhtautumistaan siihen. Luvussa 4 esittelen diskursseista kolme yleisintä: elämän jatkuvuuden, epävarmuuden ja uskon diskurssit. Kaikki diskurssit esiintyvät aineistossa myös osittain limittyneinä, päällekkäin ja toisiinsa sekoittuneina.

4 ANALYYSI

4.1 Elämän jatkuvuuden diskurssi

Yleisin aineistossa esiintyvä diskurssi sisältää ajatuksen elämän jatkuvuudesta. Tässä diskurssissa tulevaisuuteen ei kohdisteta erityistä huomiota, vaan se näyttäytyy itsestään selvänä ja luonnollisena – elämä jatkuu sodasta huolimatta. Varmuutta ilmaistaan esimerkiksi preesensmuotoisilla ilmauksilla, joilla on futuurinen merkitys. Futuurinen merkitys rakentuu sekä aikamääreettömien preesensmuotoisten verbien ja verbiliittojen että niihin liitettyjen adverbiaalien ja objektin sijamuotojen avulla, kuten ilmauksilla *aion mennä* ja *sitten kun tulen* (ks. VISK § 1543–1544).

Tässä diskurssissa yleisimpiä teemoja ovat erilaisten käytännön asioiden hoitaminen ja aikomukset tehdä jotakin arkipäiväistä. Einon kirjeissä elämän jatkuminen poikkeusoloista huolimatta näkyy esimerkiksi suunnitelmina lähettää kotiin rahaa ja pyykkiä sekä pyyntöinä hakea erilaisia todistuksia ja kirjoittaa kuulumisia kotoa. Kotoa rintamalle lähetetyissä kirjeissä kysellään usein tarpeista rintamalla – Anna esimerkiksi huolehtii siitä, pitäisikö Einolle lähettää lisää vaatteita. Kirjeissä kysytään myös neuvoa tuleviin päätöksiin. Esimerkissä (1) Anna pyytää neuvoa syntyvän lapsen nimi- ja ristiäisasiassa. Hän on jo pohtinut äitinsä kanssa, että lapsi tai lapset kas-tetaan synnytysmatkalla kaupungissa, sillä maalta on hankalaa saada kyytiä kasteelle ja talvi on kylmä. Esimerkissä (1) verbien menemätöntä aikaa kuvaavan tempuksen lisäksi tulevia tapahtumia osoittaa deiktinen ilmaus *sille pojalle*, sillä syntymättömällä lapsella tai lapsilla ei ole vielä nimeä.

- 1) Kuulehan, mikä **sille pojalle** nimeksi **pannaan**? Tai pojille, jos niitä **on** kaksi. Puhuimme mamman kanssa, että **hommaan** ne siellä kasteelle, kun täällä on nyt vaikeata. Pitkä matka, **eikä saa** autoja ja kylmät ilmat. Ketkä kummeiksi **pyydetään**? (17.12.1939)

Anna kirjoittaa usein arkiseen sävyyn siitä, mitä perheen lähitulevaisuuden suunnitelmiin kuuluu. Esimerkissä (2) hän kertoo suunnitelmistaan lähteä ostoksille kaupunkiin, sillä Eino on aiemmin ehdottanut, että he ostaisivat lapselleen joululahjaksi sukset. Annan varma suhtautuminen tulevaan ilmenee aikomusta ilmaisevassa verbiketjussa *aijon mennä* sekä ajankohdan rajauksessa *ensi viikolla, tai nyt tällä viikolla*. Aikomusta ilmaiseva verbi paljastaa tekijän asennoitumisen asiaan (VISK § 1579). Esimerkissä (2) ei siis oteta kantaa siihen, onko meneminen mahdollista, vaan Annalla on pyrkimys toteuttaa aikomuksensa. *jos ostan* toimii esimerkissä (2) konditionaalina *jos ostaisin* kaltaisena. Lapsen kintaat kastuvat, mutta jos Anna ostaisi hänelle rukkaset, kädet pysyisivät kuivina.

- 2) **Aijon ensi viikolla mennä** kaupunkiin, tai **nyt tällä viikolla**. Kun en ehtinyt ostaa niitä suksia, ja **jos ostan** pienet rukkaset, kun kintaat kastuu. (17.12.1939)

Elämän jatkuvuuden diskurssissa tulevaisuuteen suhtaudutaan siis hyvin käytännönläheisesti, sillä suunnitelmia on sodasta huolimatta laadittava. Diskurssi ennakoii tulevaa myönteisesti, ja kirjoittamalla tulevaisuudesta varmaan sävyyn myös luodaan uskoa siihen. Tulevien asioiden hoitaminen ja niistä kertominen on myös kirjoittajien välisen suhteen hoitamista.

Vaikka suurin osa tämän diskurssin ilmentymistä koskeekin arkista asioiden hoitamista lähitulevaisuudessa, myös sodan päättymisestä ja Einoon kotiinpaluusta ollaan varmoja. Esimerkissä (3) Eino on kirjoittanut Annan kirjeeseen tervehdyksen heidän lapselleen. Siinä isän lupaus kotiinpaluusta sinetöityy ilmaukseen *sitte kun*. Eino haluaa rohkaista lastaan lupaamalla, että tulee vielä kotiin, tuliaisten kera. Rohkaiseva ja positiivinen sävy ovat sota-ajan kirjeille yleensäkin tyypillisiä lajipiirteitä, mutta lapselle kirjoittaessa sävy on korostetun kevyt ja iloinen. Esimerkissä (3) Eino huomioi lapsensa odotuksia myös kertomalla ikävästään ja lupaamalla tuliaisia.

- 3) No makeita unia *sitte* ensi yönä, kyllä isä aina muistaa ja tuo **sitte** tuliaisia **kun tulee kotiin**. (30.12.1939)

Elämän jatkuvuuden diskurssissa suhtautumista tulevaisuuteen ilmaistaan myös odottamisen ja ajan kulumisen kautta: sota kyllä loppuu ja elämä jatkuu, mutta se vie aikaa, ja tulevaa ei kannata liikaa ajatella. Korostamalla "päivä kerrallaan"-ajattelua molemmat osapuolet haluavat häivyttää epävarmuutta ja rauhoitella kirjeen vastaanottajaa. Sodasta huolimatta on yritettävä elää mahdollisimman normaalia elämää ja kaikenlaista murehtimista on syytä välttää. Kirjeessään 7.12.1939 Eino kirjoittaa:

- 4) Olen terve ja aika menee pikkuhiljaa hissukseen. Älä sinä huolehdi minusta, ei minulla ole mitään hätää ja **kyllä kai** tämä **rupee hiljalleen** tästä **selkiimään** hyviä päin. **Odotetaan vaan rauhallisesti, eikä olla milläskään**. (7.12.1939)

Esimerkissä (4) Eino arvelee, että sotatilanne alkaa vähitellen selvitä. Modaalinen yhdyspartikkeli *kyllä kai* ilmaisee puhujan myönteistä arvelua ja alkuasemainen *kyllä* vakuuttelua (VISK § 1603, § 1609), eli vaikka kyseessä onkin vain Einon oma arvio tulevasta asiointilasta, sen tehtävänä on kuitenkin vakuuttaa toiselle, että asiat järjestyvät, kun *odotetaan vaan rauhallisesti*. Ilmauksella *eikä olla milläkään* Eino puolestaan viestittää, ettei kummankaan kannata murehtia tulevaa. Kehotuksen tehtävänä on luoda yhteenkuuluvuutta sekä rohkaista vastaanottajaa.

4.2 Epävarmuuden diskurssi

Vaikka tulevaisuus näyttäytyy kirjeissä useimmiten itsestään selvänä ja varmana, kirjeissä on myös epävarmuutta tulevaisuuden suhteen. Nimensä mukaisesti epävarmuuden diskurssin päätehtävä on ilmaista epävarmaa suhtautumista tuleviin tapahtumiin. Kuten aiemmin mainitaan, Einon kirjeissä ei kyseenalaisteta hänen selviämistään, eikä sen suhteen näin ollen olla epävarmoja. Einon kirjeissä epävarmuus sen sijaan kohdistuu usein lähitulevaisuuden tapahtumiin, kuten lomalle pääsyyn, tulevaan sijoituspaikkaan tai sodan päättymisen jälkeen kirjoitetuissa kirjeissä palveluksesta pois pääsyyn. Sodan päättymisestä Eino osoittaa epävarmuutta, kun hän esimerkiksi (5) kirjoittaa:

- 5) Tänään tuli kolme kuukautta, kun olen ollut reservissä. **Kuinka** sitten loppuu, **ei osaa sanoa**, mutta **toivotaan** että loppuisi pian. (25.1.1940)

Esimerkissä (5) epävarmuutta kuvataan ilmaisulla *ei osaa sanoa*. Ilmauksesta ei käy ilmi, *kuka* ei osaa sanoa, sillä Eino on häivyttänyt ilmauksesta itsensä jättäen lausuman nollapersoonaiseksi. Nollapersoonalauseella henkilön oma kokemus esitetään kaikille yleistettävänä (VISK § 1348). Kun tekijä on häivytetty, henkilökohtainen epävarmuuden kokemus laajenee koskemaan tilannetta yleisesti – *kukaan* ei osaa sanoa sodan päättymisestä.

Esimerkissä (5) on interrogatiivinen proadverbi *kuinka*, joka aiheuttaa epäselvyyttä siitä, onko Eino kirjeessään epävarma sodan päättymisen tavasta vai tarkoittaanko *kuinka*-ilmaisulla tässä yhteydessä ajankohtaa *milloin*. Koska kysymys *kuinka sitten loppuu* kiinnittyy sekä edelliseen palvelusajan pituutta koskevaan virkkeeseen että jatkuu sivulauseella *mutta toivotaan että loppuisi pian*, on todennäköistä, että *kuinka* tässä yhteydessä tarkoittaa samaa kuin *milloin*. Einon epävarmuus kohdistuu siis sodan lopputuloksen sijaan siihen, milloin sota päättyy. Epävarmuuden ilmaisemisen jälkeen Eino esittää me-muotoisen toiveen sodan päättymisestä pian. Siinä hän on jälleen itse aktiivinen toimija ja yhdessä Annan ja muiden suomalaisten kanssa toivoo sodasta vapaata tulevaisuutta.

Annan kirjeissä epävarmuutta tulevaisuudesta on enemmän kuin Einon kirjeissä. Myös Annan kirjeissä suuri osa epävarmuudesta koskee käytännön asioiden järjestyä, mutta joissakin kirjeissä esiintyy huolta myös omasta ja muiden selviämisestä. Esimerkissä (6) Anna on huolissaan turvallisuustilanteesta kaupungissa, jonne hän aikoo lähteä synnyttämään. Vaikka hän vähättelee kaupunkiin menon *arkuutta* eli vaaraa kuvaamalla sitä kvanttoriadverbilla *vähän*, kohdalle osuvat *tilaamattomat paketit* eli pommit luovat epävarmuutta. Tilanteen ennakoimattomuutta korostaa ilmaus *jos sattuu putoamaan*.

- 6) Jos minä pääsen siksi ajaksi kaupunkiin, niin haen todistuksen siltä tohtorilta (se on kapteeni) ja lähetän sen sinulle. Kaupunkiin menokin on **vähän arkaa**, kun ne tuo niitä **tilaamattomia pakettejaan**. **Jos sattuu putoamaan** sopimattomiin paikkoihin... Vaikka menee siinä sitten muitakin, enkä minä yksin. (14.1.1940)

Suhtautuminen tulevaisuuteen on Annan kirjeissä epävarmintaa sodan alkuvaiheessa marras-joulukuussa 1939. Vaikka Einokin oli astunut palvelukseen jo lokakuun lopussa, sota alkoi virallisesti vasta kun Neuvostoliitto aloitti hyökkäyksen Karjalan Kannaksella 30.11.1939. Esimerkissä (7) Anna on maalla, jossa on rauhallisempaa kuin kaupungissa, mutta tilanteen kehittyminen sodaksi, aviomiehen rintamalla olo ja kirjeiden odottaminen aiheuttavat kuitenkin huolta. Kaikkia suomalaisia koskevaa epävarmaa tilannetta Anna kuvaa esimerkissä (7) nollapersoonaisella virkkeellä *eihän tässä nyt autakaan muu kuin olla ja odottaa, miten käy* ja esimerkissä (8) sanonnalla *aika näyttää, miten käy*. Kuten elämän jatkuvuuden diskurssissa, myös tässä diskurssissa ajan kulumisen poistaa epävarmuutta. Tulevaisuuden epävarmuus ei ole vain kirjoittajien tai heidän läheistensä asia, vaan ihmisillä yleisesti ei ole vaikutusmahdollisuutta siihen, miten käy – heidän pitää vain sopeutua ja odottaa.

- 7) Silloin perjantaina kaupungissa meinasin hermostua! Mutta täällä maalla rauhoittuu, kun kaikki ovat niin rauhallisia. **Eihän tässä nyt autakaan muu kuin olla ja odottaa, miten käy**, ja toivoa parasta. Kun ei vaan tuppaisi olemaan niin ikävä, kun **sinä olet niin kaukana**. **Eikä tiedä mistään, kun kirjeetkin viipyy** niin kauan matkalla! (4.12.1939)
- 8) Kai sinä radiosta olet kuullut maailman menoa? **Aika näyttää, miten käy**. **Eihän siinä itku auta**, mutta kun on niin ikävä, niin se tulee vaan. (4.12.1939)

Esimerkissä (8) Anna esittää sanonnalla *eihän siinä itku auta*, että poikkeukselliseen tilanteeseen on vain sopeuduttava. Epävarmuutta aiheuttavat kuitenkin myös ikävä ja epätietoisuus puolison voinnista. Näitä Anna ilmaisee esimerkissä (7) kohdissa *sinä olet niin kaukana* sekä *eikä tiedä mitään, kun kirjeetkin viipyy*. Annan nykyhetken epätietoisuus heijastaa huolta tulevaisuudesta: miksi Eino ei kirjoita? Esimerkeissä myös kirjeenvaihdon merkitys korostuu, sillä kirjeen saaminen poistaisi tilanteen epävarmuutta.

Kirjoittajien epävarmuuden ja huolen ilmaisuja seuraa usein toive paremmasta. Epävarmuuden diskurssi on siis eräänlainen diskurssien hybridi, sillä siinä yhdistyvät usein kaksi eri diskurssia. Esimerkissä (9) Annan äidillä on tunne, että Annan veli kuolee sodassa, mutta Eino selviää. Anna itse ei halua ajatella tunteitaan: *minä en uskalla ajatella, miltä tuntuu*. Kuten elämän jatkuvuuden diskurssissa, tälläkin virkkeellä viitataan siihen, että tulevaa on parempi olla ajattelematta. Epävarmuus tulevaisuudesta kuitenkin paljastuu myöhemmin konditionaalimuotoisissa toiveissa *kaikki päättyisi hyvin ja moni saisi palata*. Konditionaali esittää mahdollisuutta, ja esimerkissä (9) sen avulla ilmaistut kuvitellut asiointilat ovat olemassa vasta toivomuksen tasolla, eivät vielä todellisessa maailmassa. Näin ollen toiveiden toteutuminen on vain yksi mahdollinen vaihtoehto ja siten epävarma. (Ks. VISK § 1592.)

- 9) Juho lähetti mammalle rahaa ja mamma itki niin, että ei hän olis ottanut rahaa. Sanoi tuntuvan siltä, että sinä tulet kotiin, mutta Juho ei.

Minä en uskalla ajatella, miltä tuntuu. Minä vaan toivon, että kaikki päättyisi vielä hyvin, ja mahdollisimman moni saisi palata terveenä kotiinsa. Orpoja on jo aivan tarpeeksi tullut tässäkin sodassa. (21.1.1940)

- 10) Jos sinä et tule takaisin, toivon minäkin pian pääseväni pois. En jaksakaan ajatella elämää eteenpäin yksin. Toivokaamme kuitenkin, että Suomen kansan kohtalo kääntyisi onnelliseen suuntaan, että sinä pääsisit terveenä takaisin ja monien, monien lasten isät. Kyllä nyt on jo niin paljon onnettomia leskiä ja orpoja tullut tämänkin sodan aikana, että kauhistaa ajatella. Ja kuinka paljon vielä tuleekaan... (23.2.1940)

Esimerkissä (10) tulevaisuuden epävarmuus liittyy Einoon paluuseen. Lause *jos sinä et tule takaisin* ilmaisee esimerkissä ehdon, jonka perusteella seuraavasta lauseesta tulee relevantti (ks. VISK § 1136). Annalle tulevaisuus ilman Einoa näyttäytyy mahdollisena. Kuitenkin myös esimerkissä (10) huolta seuraa esimerkin (9) kaltainen toiveikkaan mahdollisuuden esittäminen, joka koskee puolison kotiinpaluun lisäksi myös *Suomen kansan kohtaloa* sekä muiden isien kotiinpaluuta. *-isi*-konditionaalinen vuoksi toiveikkaus saa kuitenkin epävarmoja piirteitä. Esimerkin (10) lopussa Anna esittää vielä retorisen kysymyksen kaltaisen lausuman *ja kuinka paljon vielä tuleekaan*, jolla hän ennustaa sodassa kuolleiden määrän vielä kasvavan. Myös sanatason merkityssuhteet ovat esimerkissä keskeisiä, sillä käyttämällä sanavalintoja *lesket* ja *orvot* tarkoittaessaan *puolisoita* ja *lapsia* Anna niin ikään viittaa siihen, millainen joidenkin tulevaisuus tulee olemaan, jos sodassa tulee vielä kaatuneita.

4.3 Uskon diskurssi

Kolmas aineistossa usein toistuva diskurssi korostaa uskoa parempaan tulevaisuuteen. Uskon diskurssissa tulevaisuudesta kirjoitetaan vastaanottajalle toiveikkaaseen,

rohkaisevaan ja luottamusta herättävään sävyyn, joskus jopa vitsailten. Sekä Annan että Einon kirjeissä usko kohdistuu usein sodan päättymiseen, mutta myös lomalle pääsyn kaltaisista käytännön asioista esitetään luottavaisia arvioita. Uskon diskurssin tehtävänä on taistelutahdon ja mielialan pitäminen korkealla, vastaanottajan rohkaiseminen sekä vakuuttaminen koko kansakunnan pärjäämisestä. Tämän diskurssin aktivoivat usein muualta kuullut uutiset ja huhut.

Esimerkissä (11) Eino kehottaa Annaa olemaan murehtimatta Einon rintamalla oloa, ettei huolehtiminen rasittaisi vaimoa. Väitelauseella *kyllä loppujen lopuksi hyvä tulee* hän vakuuttaa hyvän tulevaisuuden olevan varma. Esimerkissä (11) uskotaan myös suomalaisten menestykseen. Nollasubjektillinen *täytyy luottaa vaan* häivyttää toimijan, mutta kuvaa olosuhteista juontuvaa pakkoa (ks. VISK § 1574) luottaa suomalaisten *hyvään tuuriin* ja sitä kautta hyvään lopputulokseen sodassakin.

- 11) Älä vaan murehdi liikaa minun täällä olostani, ei minulla ole mitään hätää. Se osu sinulle vaan vahinkoksi, ollaan vaan niinko ei oltaskaan. **Kyllä loppujen lopuksi hyvä tulee. Suomalaisella käy hyvä tuuri, täytyy luottaa vaan** siihen, että sitä **tuuria piisaa**. (11.12.1939)
- 12) Tänne ei kuulu mitään erikoisia. **Uutisia** vaan **odotetaan jännityksellä** ja ollaan **mielissämme**, että **suomalainen sisu ei ole pelkkä sanantapa**. (17.12.1939)
- 13) Onhan sielläkin ryssä jo **vieraillut**, kuulin radiosta. Ja olihan se sanomissakin, vaikka ei tänne kotipaikan lehtiä saa aikanaan. Mutta tämän paikan lehtiä saa seuraavana päivänä. Siellä on ryssä saanut **taas aikalaila rökkiinsä, eiköhän se rupe vähän vetämään sisua kaulaan**. (30.12.1939)

Lause *suomalaisella käy hyvä tuuri* esimerkissä (11) uskoo koko kansakunnan tulevaisuuteen. Aineistossa viitataan useita kertoja myös sisukkuuteen, joka edesauttaa menestystä. Luottamus kohdistuu suomalaisten sisun ohella siihen, kuinka viholliselta tämä sisu alkaa loppua. Esimerkissä (12) Anna kirjoittaa, kuinka kotona rintaman *uutisia odotetaan jännityksellä*, mutta ollaan myös *mielissään* siitä, että *suomalainen sisu ei ole pelkkä sanantapa*. Muistuttaminen suomalaisten sisukkuudesta antaa uskoa sotamenestykseen ja tätä kautta myös valoisampaan tulevaisuuteen.

Esimerkissä (13) Eino puolestaan uskoo, että suomalaisten voitot rintamalla alkavat *vähän vetää sisua kaulaan* viholliselta. Usko vihollisen taistelutahdon hiipumiseen ilmenee myös *hAn*-liitteellisessä kieltomuotoisessa kysymyksessä *eiköhän*, jolla esitetään myönteisesti suuntautunut arvio asiasta (VISK § 1696). Esimerkissä (13) Eino kirjoittaa myös kuulleensa, että viholliset ovat *vierailleet* pariskunnan kotiseudulla. Valitsemalla neutraalin *vierailla*-verbin Eino ei ota kantaa vihollisen mahdollisesti aikaansaamiin tuhoihin, vaan esittää itsevarmasti, että vihollinen voi kyllä *vierailla* muttei esimerkiksi *vallata*. Suomalaisten sisukkuuden tai vihollisen rohkeuden peittäminen kaltaisten narratiivien toistaminen kohottaa ja ylläpitää kansakunnan taistelutahtoa, mikä osaltaan kuuluu sota-ajan kirjeenvaihdon keskeisiin sisältöihin ja tehtäviin.

Talvisota päättyi 13.3.1940, mutta Einon palvelusaika kesti toukokuuhun 1940 asti. Sodan päätyttyä välitön uhka kansakunnan, kirjoittajien läheisten sekä heidän itsensä tulevaisuuden suhteen oli väistynyt. Sodan päättymisen jälkeen kirjoitetuissa kirjeissä yleinen teema on kotiin pääsy, joka tosin on viivästynyt. Esimerkissä (14) Eino kirjoittaa uudesta sijainnistaan lähellä järveä, johon *jotkut toiset* pääsevät uimaan *jahka kesä tulee*. Hän kuitenkin uskoo itse olevansa kotona jo silloin. Usko ilmenee kontrastoivassa toteamuksessa *minä olen ajatellut uida siellä joessa*. Esimerkissä (14) Eino esittää kaksi vaihtoehtoa: uimisen kesällä joko järvessä jossakin muualla tai joessa kotona. Näistä vaihtoehtoista Einon aikomuksena on uiminen kotona joessa – järvessä uivat *jotkut toiset*. Kuten analyysin aiemmista esimerkeistä käy ilmi, Eino kirjoittaa usein nollapersoonassa, mutta esimerkiksi (14) hän on aktiivinen toimija, joka *on ajatellut* toimia tietyllä tavalla tulevaisuudessa. Tämä vahvistaa tulkintaa, että hän todella itse uskoo toimivansa kirjoittamallaan tavalla. Pientä epävarmuutta ilmentää modaalinen partikkeli *kai*, joka kuitenkin sekin esittää myönteisen arvelun asiointilasta.

- 14) Tässä on järvi likenä, pääsee uimaan **jahka kesä tulee**. Vaikka en minä **kai** siinä järvessä uiskentele, mutta **jotkut toiset** kyllä. **Minä olen ajatellut uida siellä joessa**. (22.4.1940)

Eino ilmentää uskoaan tulevaisuuteen myös esimerkissä (15), jossa hän haaveilee kotiutumisen ja perheen yhdessäolosta. Tämäkin esimerkki koskee kotiin pääsyä sodan jo loputtua, ja sitä edeltää aineistossa turhautunut kirjoitus pois pääsyn viivästymisestä. Esimerkissä (15) Eino esittää kotiin pääsyn kirjoittamalla *pidemmästä lomasta*, jonka ajankohtaa ilmaistaan puhehetkeen nähden tulevaan suhteutuvalla adverbilla *kohta*. Vaikka Eino käyttää ilmausta *pidempi loma*, hän kuitenkin uskoo, ettei hänen tarvitse enää palata palvelukseen: *on sitte paljon kivempaa, kun ei tarvitse ajatella takaisin tuloa*. Annan hän ottaa mukaan suunnitelmiinsa kehottamalla tätä ajattelemaan tulevaa yhdessäoloa. Eino kutsuu Annan kokijaksi *kivaan* tulevaan yhdessäoloon, ja ylläpitää näin kirjoittajien välistä läheistä suhdetta. *kun taas olemme yhdessä* esittää tulevan varmana, ja näin Eino lisää myös puolisonsa uskoa tulevaan. Myös suunnitelma *huilata viikko ruljanssin päälle* kertoo uskosta siihen, että Eino saa palveluksen jälkeen päätää vihdoinkin myös omista lomistaan.

- 15) Kaippa täältä **kohta** saa **pidemmän loman**, on sitte paljon kivempaa, kun ei tarvitse **ajatella takaisin tuloa**. Ajattele, kuinka **kivalta tuntuu, kun taas olemme kaikki yhdessä ja tulee kesä!** Kuule, minä ajattelin, että **minä huilaan viikon tämän kaiken ruljanssin päälle**. (31.3.1940)

Uskon diskurssissa tulevaisuus näyttäytyy nykyhetkeä parempana, ja luottavaisuus mahdollistaa myös tulevaisuuden tapahtumista vitsailun. Tulevaisuudesta ei kuitenkaan vitsailla aineistossa kuin muutamassa kohdassa, vaikka huumoria muuten esiintyy kirjeissä säännöllisesti. Esimerkissä (16) Eino on välttynyt uudelta komenukselta ja saa toistaiseksi jatkaa työskentelyään sisätiloissa. Anna on asiasta

helpottunut ja vitsailee Einon olevan kotiin palatessaan *insinööri ja niin iso herra, että ei näin pienet arvaa tulla näkyviinkään*. Annan usko sodan loppumiseen ja aviomiehen kottiinpaluuseen kulminoituu helpottuneeseen leikinlaskuun siitä, etteivät asiat tulevaisuudessa ole enää samoin kuin kirjoitushetkellä. Vitsailu ilmentää myös kirjoittajien läheistä suhdetta: toista on lupa kiusoitella.

- 16) Ehkä siellä pysyt lämpimämpänä jossain verstaissa. **Taitavat vielä tehdä insinöörin** sinusta ennenkuin sota loppuu. Olet vielä **kotia tullessasi niin iso herra, että ei näin pienet arvaa tulla näkyviinkään**. (29.1.1940)

5 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmassani olen tarkastellut tulevaisuuteen liittyviä diskursseja erään avioparin talvisodan aikaisessa kirjeenvaihdossa. Tutkimuskysymykseksi asetin: Millaisia tulevaisuuteen liittyviä diskursseja tutkittavassa kirjeenvaihdossa esiintyy? Varsinaisen tutkimuskysymykseni ohella pyrin tutkielmassani pohtimaan myös, millaisia tehtäviä diskursseilla on ja millaiset seikat ovat voineet vaikuttaa niiden valintaan. Pohdintani diskurssien tehtävistä ja valinnoista olen pohjannut aihetta ympäröivään kirjallisuuteen, sillä en voi varmaksi tietää kirjoittajien todellisia syitä kirjoittaa tulevaisuudesta juuri valitsemallaan tavalla.

Tutkimastani aineistosta nousi esiin kolme päädiskurssia, joiden kautta tulevaisuutta kirjeissä käsitellään. Nämä diskurssit olen nimennyt elämän jatkuvuuden, epävarmuuden ja uskon diskursseiksi. Vaikka olenkin päätynyt jakamaan diskurssit juuri näihin kategorioihin, kaikki kolme diskurssia esiintyvät aineistossa usein limittyneinä, päällekkäin ja toisiinsa sekoittuneina.

Elämän jatkuvuuden diskurssi ilmenee kielessä erilaisissa tulevan ajan ilmauksissa, aikomusta osoittavissa verbiliitoissa sekä presensmuotoisissa verbeissä, joilla on futuurinen merkitys. Tässä diskurssissa tulevaisuus näyttäytyy itsestään selvänä eikä siihen kiinnitetä erityistä huomiota. Tulevaisuus on asioiden hoitamista ja lähitulevaisuuden askareiden suunnittelua, mutta muuten tulevaisuudelle ei aseteta odotuksia, vaan ajan annetaan kulua. Kuten Taskinen (2015) ja Hagelstam (2011) esittävät, kirjeet olivat sota-aikana usein ainoita suhteen ylläpidon ja asioiden hoitamisen välineitä, mutta myös yritys jatkaa normaalia elämää. Elämän jatkuvuuden diskurssi toteuttaa kaikkia näitä tehtäviä. Koska avioparin ainoa yhteydenpitokeino oli kirjeenvaihto, oli normaali elämä jaettava toisen kanssa kirjeiden välityksellä, asioista neuvoteltava ja lähitulevaisuutta suunniteltava sodasta huolimatta. Elämän jatkuvuuden diskurssin valintaan vaikuttaa siis välttämättömyys hoitaa asioita, mutta nähdäkseni myös halu arkipäiväiseen jutusteluun ja suhteen ylläpitoon (ks. Taskinen 2015: 18).

Epävarmuuden diskurssissa tulevaisuus on epävarma ja aiheuttaa siksi myös huolta. Kielellisesti epävarmuuden diskurssi ilmenee modaalisisissa ilmauksissa, joissa kirjoittajien suhtautuminen ei ole varma, tietämättömyyttä kuvaavissa kieltomuotoisissa ilmaisuissa kuten *ei tiedä* ja *ei osaa sanoa* sekä ehtoa ilmaisevissa konjunktioissa. Kiinnostavan lisän epävarmuuden diskurssiin tuo sen sekoittuminen toiseen, toivoa korostavaan puhetapaan. Kun kirjeissä ensin nähdään tulevaisuus epävarmana, sen perään esitetään usein toivomus siitä, että asiat kääntyvät pian paremmaksi.

Toiveikkuus voi selittyä monella kontekstuaalisella tekijällä. Sota-ajan kirjeiden sisältöön saattoivat vaikuttaa sensuuri sekä ohjeet siitä, millaisia kirjeitä oli sopivaa kirjoittaa taistelutahdon ja mielialan ylläpitämiseksi (ks. Hagelstam 2011: 304–305; Metsberg 2015: 40). Lisäksi myös vastaanottajan reaktioiden ennakointi saattoi vaikuttaa kirjoitettuun (ks. Lahtinen ym. 2011). Oli siis sopivampaa kirjoittaa toivosta kuin epävarmuudesta, ja toista ei kenties haluttu huolestuttaa omilla epäilyksillä. Diskurssit toimivat myös identiteetin rakentamisen ja ilmentämisen välineinä (Fairclough 1992: 64). Epävarmuuden jälkeisellä toiveikkuudella kirjoittajat ilmentävät itseään vahvoina ja positiivisina henkilöinä sen sijaan, että olisivat epävarmoja, huolestuneita tai pelokkaita. Toisaalta kirjoittajien läheinen suhde on mahdollistanut myös epävarmuuden esittämisen – Annalla ja Einolla on ikään kuin lupa olla myös epävarmoja.

Kolmas aineistosta esiin noussut diskurssi on uskon diskurssi. Kielellisesti uskon diskurssi ilmenee varmuutta kuvaavissa ilmaisuissa, rohkaisevissa kehotuksissa sekä suomalaisten sisukkuutta korostavissa narratiiveissa. Tulevaisuus esitetään varmana ja siihen suhtaudutaan luottavaisesti. Uskon diskurssi esiintyy usein päällekkäisenä elämän jatkuvuuden diskurssin kanssa, mutta sen sisällä käsitellään myös samanlaisia teemoja kuin epävarmuuden diskurssissa – molemmissa tulevaisuutta käsitellään myös kansakunnan tulevaisuuden näkökulmasta. Uskon diskurssin tehtävänä on pitää yllä taistelutahtoa ja positiivista mielialaa sekä rohkaista vastaanottajaa. Tämänkin diskurssin valintaan vaikuttavat kirjoittamista koskevat odotukset ja ohjeistukset sekä kirjoittajien väliset suhteet, eli diskurssi rakentuu erilaisten sosiaalisten käytänteiden kautta (ks. Fairclough 1992: 64), mutta on huomioitava, että diskurssit myös muokkaavat puheen kohteena olevaa asiaa (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 15). Kirjoittamalla paremmasta tulevaisuudesta kirjoittajat myös yhdessä rakentavat sellaista.

Koska edellä esitellyt kolme diskurssia hallitsivat aineistoni tulevaisuutta koskevaa puhetta, kääntyi huomioni analyysia tehdessäni myös siihen, miten tulevaisuutta ei aineistossa merkityksellistetty. Kuten Taskinen (2015: 28) esittää, sota-ajan kirjeissä tyypillistä on asioiden keskittyminen nykyhetkeen ja lähimenneisyyteen. Kovin pitkälle tulevaisuuteen ei siis yleensä katsottu, ja tätä tukevat myös omasta aineistostani tekemäni havainnot. Tutkielmani aineistossa viitataan vain kaksi kertaa vuosien päähän tulevaisuuteen, muuten kirjeiden sisältö keskittyy lähelle nykyhetkeä. Tulevaisuudesta ylipäätään puhutaan harvoin suoraan. Myös Ketola (2015: 64, 58) on

tulevaisuuden odotuksia koskevassa tutkimuksessaan tehnyt havainnon, ettei sota-ajan kirjeissä useinkaan käydä konkreettista keskustelua tulevaisuudesta.

Oli kiinnostavaa huomata myös, ettei tulevaisuuteen liity aineistossa lähes lainkaan pelkoa. Koko aineistossa on vain yksittäisiä kohtia, joissa tulkitsin esiintyvän pelkoa tulevaa kohtaan. Kandidaatintutkielman laajuuden huomioiden en nosta niitä tarkemmin esiin, mutta kiinnostuin siitä, miksi kirjoittajat eivät ole halunneet esittää tulevaisuutta pelottavana, vaikka se onkin epävarma. Kenties valintaan vaikuttavat samat seikat kuin epävarmuuden diskurssissa. Kenties pelosta ei ole ollut sopivaa kirjoittaa, tai kirjoittajat eivät ole halunneet esittää itseään pelokkaina. Toisaalta ihmisten kokemusmaailma on yksilöllinen, ja siksi on erityisen tulkinnanvaraista, onko tietyissä tekstikohdissa ylipäätään kyse pelosta vai lievemmästä huolestuneisuudesta.

Kirjeet ovat ajassa ja tilanteessa muuntuvia ja niitä leimaa aina monitulkintaisuus (Lahtinen ym. 2011: 13). Toinen tutkija saattaisi siis tulkita aineistoa toisin kuin itse olen tehnyt. Tulkintani myös rajoittuu vain siihen, mitä kirjeissä on kirjoitettu. Olen kuitenkin keskittynyt tutkielmassani vain yhteen kirjeenvaihtoon ja pyrkinyt perustelemaan siitä tekemäni tulkinnat mahdollisimman kattavasti, ja siten koen, että tutkielmaani voidaan pitää luotettavana aineiston tulkinnanvaraisuudesta huolimatta.

Koska tutkielmani aineisto on pieni ja käsittää vain yhden tutkittavan kirjeenvaihdon, on sen yleistettävyyys heikko. Laadullisena tutkimuksena sen tarkoitus on kuitenkin ollut ymmärtää tutkittavaa aihetta syvällisesti juuri tässä aineistossa, ja katsen tutkimukseni siltä osin onnistuneen. Myös aiemmat tutkimustulokset osaltaan tukevat omia tuloksiani, sillä myös Ketolan (2015) tutkimuksessa tulevaisuuden odotuksissa korostuvat arkisten asioiden hoitaminen, perheen ja parisuhteen tulevaisuus sekä sodan loppuminen – samoja teemoja käsitellään myös oman tutkielmani tulevaisuuden diskurssissa. Tulokset eivät kuitenkaan ole täysin vertailukelpoisia, sillä oma tutkielmani koski kirjoittajien tapoja merkityksellistää tulevaisuutta, Ketolan tutkimus kirjoittajien tulevaisuuden odotuksia.

Diskurssintutkimus sopi tutkielmani teoreettiseksi pohjaksi ja analyysimenetelmäksi hyvin, sillä siinä kielen funktionaalisuus ja kontekstisidonnaisuus tulevat huomioituksi. Kun kiinnostukseni kohteena oli juuri sota-ajan aikalaisten tapa käsitellä tulevaisuutta kirjeenvaihdon välityksellä, on välttämätöntä ottaa huomioon myös kontekstuaaliset tekijät. Tutkielmani tuottaa tietoa paitsi siitä, millaisin kielellisin keinoin kirjoittajat merkityksellistivät tulevaisuutta, mutta myös näkemyksiä siitä, miten ajan sosiaalinen ja yhteiskunnallinen tilanne vaikutti näiden merkitysten syntyyn. Diskurssintutkimuksen keinoin olisi mahdollista jatkaa aiheen tutkimista esimerkiksi laajentamalla aineistoa koskemaan myös jatkosodan eri vaiheiden kirjeenvaihtoa. Tällöin kirjeissä esiintyviä diskurssseja olisi myös mahdollista vertailla ja siten saada tietoa siitä, kuinka kirjoittajien suhtautuminen tulevaisuuteen muuttuu sotien edetessä.

LÄHTEET

- Ahonen, Piia 2019: *Affektisuuden kielelliset ilmaisukeinot ja parisuhteen ylläpitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. – <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201910093773>.
- Ek, Alina 2017: *Saanhän olla sinun rinnallasi, rakas oma sulhaseni. Puhuttelumuodot ja affektiivisuus sota-ajan henkilökohtaisissa kirjeissä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. – <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018120449765>.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Gee, James Paul 2005 (1999): *An Introduction to Discourse Analysis. Theory and method*. Second edition. London: Routledge.
- Hagelstam, Sonja 2011: Rakas sotilaani. Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. – Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s.299–328. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2014: *Röster från kriget: en etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Åbo: Åbo Akademi University Press. – <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-725-9>.
- Hagelstam, Sonja & Taskinen, Ilari 2015: Hiljaisuuden myytit. Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 44–59. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura.
- Ketola, Julia 2015: *Tulevaisuuden odotukset jatkosodan kirjeissä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. – <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201506031599>.
- Kivinen, Patrik 2020: *Kirjeenvaihtoa ja kirjoittamista koskevat diskurssit sota-ajan kirjeissä*. Pro gradu tutkielma. Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. – <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202009116969>.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Päivittyvä verkkojulkaisu. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. – <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/> 13.4.2023.
- Lahtinen, Anu, Leskelä-Kärki, Maarit, Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. – Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s.9–29. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Luodonpää-Manni, Milla, Hamunen, Markus & Konstenius, Reetta 2020: Tutkimuksen käytäntö. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 13–18. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>.
- Lyons, Martin 2013: *The Writing Culture of Ordinary People in Europe, c. 1860–1920*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Metsberg, Kimmo 2015: Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi- ja jatkosodassa. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 30–43. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura.
- Mäkelä, Marileena, Karjalainen, Joni & Parkkinen, Marjukka 2022: Tulevaisuuskuvat: merkitykset, roolit ja käyttötavat tulevaisuudentutkimuksessa. – Hanna-Kaisa Aalto, Katariina Heikkilä, Pasi Keski-Pukkila, Maija Mäki & Markus Pöllänen (toim.), *Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä* s.297–312. Tulevaisuudentutkimuksen verkkoakatemian julkaisuja 1/2022. Turun yliopisto. – <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Pehkonen, Erkkä 2013: *”Poikasi täältä jostakin” – Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Jyväskylän studies in humanities 217. Väitöskirja. Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. – <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5506-9>.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

- Pälli, Pekka & Lillqvist, Ella 2020: Diskurssianalyysi. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 374–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>.
- Silén, Sara 2019: *Uskollisuuden ja mustasukkaisuuden diskursseja jatkosodan kirjeenvaihdossa*. Pro gradu tutkielma. Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. – <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201907172650>.
- Stanley, Liz 2004: The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences. – *Auto/Biography* 12 (3) s.201–235. – https://www.dhi.ac.uk/san/oslo_publications/Epistolariumpdf.pdf 13.4.2023.
- Taskinen, Ilari 2015: Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 12–29. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura.
- 2021: *Social Lives in Letters: Finnish soldiers' epistolary relationships, intimate practices, and emotionality in World War II*. Väitöskirja. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Tikka, Marko, Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena 2015: Kirjeiden tutkimaton maailma. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 6–11. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi. Verkkoersio. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>.

